Гурт Якуп

ОРАЗ ЯГМЫР

ГУРТ ЯКУП

(Бейик өмүрден парчалар)

720

Ашгабат
1991
«Алтын гушак» неширяты

Мешхур багшы Гурт Якуп хакда илкинжи китапча авторың хасабына нешир эдилди.

Гурт Якуп үйтгешик мекдеп гоянларың бири. Ол бейик Магтымгулының чыкан-чыкмадык, әхли шыгырларыны ятдан билен еке-тәк багшыды. Онуң айдан айдымлары халкың рухуны тәзелейәр, дессанлары пайхас берйәр. Гурт Якубың овазы-гечмишиң овазы. Диңледигиңче бу дурмуша тешнелигиң артяр, адамлара мәхрин мөвжейәр.

Языжы Ораз Ягмыр, ынха, шейле багшының хесретли, гадырсыз гечен өмри хакда Сизи сөхбете чагыряр.

© «Алтын гушак» неширяты, 1991

Гурт Якубы ене райкомың хайбатлы жайына чагырдылар. Узын бойлы, агыр йүзли, агзы уллакан, яшажык бюрократ кабинете гирен багша зордан салам берди.

— Яшулы, сен бизиң айданымызы этжек дәл-ов.

— Инижигим! Сен бир маңа якын бол ахыры. Түркмен диениң айдым-сазсыз оңжак миллет дәл. «Пылан дессаны айдып бер» дийселер нәдейин?!

— Билемок дий.

— Билйән задымы нәдип билемок диейин?!

— Сең билен яңкалашып отурмага вагтым ёк. Инди дини айдымлар айтдыгың — гөзүңи гөзенегиң аңырсында ачдырын.

Гурт Якуп эгнине дүшен чал гоңагы какмагы билмейән огланың галстугыны тиз-тиз дүзедишдирип, сесине хемле беришини сынлап, онуң аркасында кимлериң дураныны ятлады. Ятлады-да гамгын йылгырды.

— Инижигим! Гахар этмәвери. Гөзенегиң аңырсына гечирениңизде дутарлы гечирйәңизми?!

Гурт Якубы танаянларың әхлиси онуң гаймак ялы мылайым, юмшак адамлыгыны текрарлаярлар. Ол илиң гөвни дийип ёртар йөрер экен. Бирем хич киме байлыгы, пукаралыгы үчин артыкмач сарпа гойжак болуп азара галмандыр. Онуң янында әхли киши бир деңликде, худаның бендеси хөкмүнде. Обаларың биринде диңе айлыгына яшап йөрен бири тоюна Гурт Якубы чагырыпдыр. Багшы разылык берипдир. Шол обадан ене бири шол гүн той эдермен болупдыр, йөне

ол харам байлыгы ховлусына сыгмаянлардан экени. Олам Гурт Якубы чагырмакчы боляр, эмма багшы өң шол обада бирине сөз беренини ятлаяр. Онсоң яңкы адам байлыгыны мазамлап башлапдыр вели, багшы онуң сөзүни бөлүп: «Иним, Исгендериң соңкы саргыдыны эшитмэнсиң-ов» дийипдир. Ынха, шо роваят: Дүнйәниң ярысыны алан Исгендер соңкы деминде ятырка, шейле саргыт эдипдир: «Мен өлемде голларымы табытдан саллап, ачып гоюң. О дүнйә хич зат әкидип болмаяныны, гой, халайык гөрсүн» дийипдир.

Онсоң той гүни Гурт Якуп илкинжи чагыраныңка ир гөзинден гелип, айдым айдып башлапдыр вели, пукара тоям болса, обаның аглаба илаты шу тоя гелипдир. Гөршүңиз ялы, түркмен багшысы хөкмирован пулдан элмыдама белентде дуруපдыр.

Гурт Якуп түркмен багшыларының асырма-асыр миземән гелйән кануунларыны, дәплерини өрән чуңдан билйәрди хем-де гаты пугта бержай эдйәрди.

Ненеңси айдымлар өвренмели, не хенде, хачан, ниреде, нәче вагт айтмалы? Өйүңе мыхман болуп, ил ичинде гезип йөрсең гөрйән-эшидйән задың көп. Оларың хайсысыны иле айдып, хайсысыны өмрылла унутмалы? Багшының барян гапысы кән, эмма шонда-да хайсы гапыны ачяныңы билмели. Багшы билен гатнашасы гелйән, дост йүрегинден төр берҗеклер кән — кими голайыңа гойбермели? Ахырда, өз сунгатыңы киме өвретмели? Иң эсасысы хем сен чәксиз хеззет-хорматы гөтермеги башарярмың? Себәби түркмен

Гурт багшы халыпасы Розы багшының чепинде отыр.

халкы шаха, шахыра хем хормат гоймагы башаряр вели, онуң багша хормат гойшуны өзүң түркмен болаймасаң, долы дуймак мүмкин дәл. «Түркмен бала-чагасына ийдирмедик задыны багшысына ийдиреси гелйәр» дийип, Гурт Якуп велилик билен айдыпды. Онсоң багшының аркасына нәчерәк хормат йүкленйәнини гөз өңүне гетирибериң. «Меслиги гара гоюн, гара гойнуңам гаррысы гөтерермиш» дийип халк йөнелиге айданок. Шу соваларың ве шуңа кыбапдаш йүз мүң совалың догры жогабыны тапан, оны дүрс берҗай эден багшы узага гидйәр. Бейик Бабагаммар билен Ашык Айдың пир диңе шейле багшылара ылхам пияласыны узадяр. Гурт Якуп багшыларың язылмадык канунларына, дәплерине илкинҗи әдимден тә соңкы деме ченли вепалы болды.

Багшының иң улы байлыгы — сеси диййәрлер. Тебигат Гурт багша жуда әгирт байлык эчилипдир. Бейле сесли багшы ондан өң болдумыка? Онуң сесинде жемленен дуйгулары хем-де сесиниң дөредйән дуйгуларыны ахырына ченли ачып билжек киши бармыка? Онуң сеси Алла дийип, Адам дийип оба-оба айланан гадымы галандар-абдаллары, гиже ятман налыш окан пәк гөвүн дервүшлери ятлатмаярмы?! Онуң сеси сениң гөвнүңе иң якын мелхемчиниң сеси дәлмидир?! Шейле сесиң болар-да сен ненеңси айдым айдарын өйдйәң?!

— Сенем иллер ялы «Тарла тракторымы», «Өс, мекгеҗөвеними» айт. Шонда сенем дынч

борсуң, бизиңем гулагымыз дынар — Яшаҗык бюрократың шейле талабы бар.

— Вах, иниҗигим, мен о айдымлары айдып билмесем нәме этмели?!

— Гойсана, яшулы. О айдымлары ёлда ойнап йөрен чагаҗыкларам айдя.

— Шуны догры айтдың, о айдымлар чагаҗыкларыңкы.

Гурт Якубың гаршысында дуран чиг бейни ненеңси багшы билен иш салышяныны селҗерерден эжиз. Ол кими ур дийселер, гөзүни юмуп шоңа топуляр.

Гурт Якуп болса урланда-да айдым айтды. Агланда-да, гүленде-де айдым айтды. Дурмушың дүйп аслына акыл етирҗек болуп келле дөвенде-де айдым айтды. Айдым-саз онуң үчин леззет, йөне ойландырян, сәхел гамландырян, йүрегиңи юмшадян леззет. Хи, гамланмаянданам, гама батып билмейәнденем адам бормы?! Гам сениң гедем башыңы эгйәр, газаплы дилиңи сүйҗедйәр, төверекден өзүңе хемра-дост гөзледйәр. Иң гүйчли ери хем: сениң бу дүнйә мыхманлыгыңы ятлаляр. Мыхман болуп гелен ериңе яманлык этҗекми?

Гөз горкак, эл батыр, дил йүврүк дийипдирлер. Ана, гам сениң элиңден тутяр. Эҗизе дегме дийййәр. Гам сениң дилиңи дүвйәр. Аҗы сөз айтма дийййәр.

Элбетде, адама мердем гам герек, адамы бейгелдиҗи, хайыр ишлере итериҗи гам герек. «Сен мыхмансың, гыссанавери, ягшылык эдип етишжек болавери! дийип, бөврүңе санҗып дуран гам деркар.

Гурт Якубың овазында, айдымларында, чалан сазларында хут шейле гам бар. Багшының әхлимизи көкенлән йүпи хем шо гамдан ишилен болса герек. Шейле болансоң Гурт багшы, озалы билен, бейик Магтымгула йүзленди. Өзем шахырың арап харпындакы китапларыны окады. Гүндизлерине эдил айна бакан ялы китапдан йүзүни айырмады, ятанда яссыгы Магтымгулының китабы болды. Гурт багшы арап, парс дилинден, чагатайчадан хабарлы болансоң, онуң Магтымгулының шыгырларына дүшүниши үйтгешикди. Магтымгулының эсерлериниң аңырсында яңланян овазы согруп алмагы Гурт Якуп башарды. Шоңа гөрә, бу дүнйәде айдым айдып гечен багшыларың арасында Магтымгулудан иң көп айдым айдан Гурт Якупдыр. Өңүнден бир зат диймек кын вели, йөне Магтымгулудан айдым айтмак меселесинде Гурт Якупдан өңе гечжек багшы инди дөремесе герек. Мары шәхеринден лукман Мыралы Ата оглы шу бабатда бир ваканы ятлады: «Бир тойда Гурт багшы Магтымгулудан айдым айдып, аралыгында дерини сыланда диңлейжилериң бири:

— Гурт акга, Магтымгулудан нәчерәк айдым билйәңиз? — дийип сорады.

— Билмедим, инижигим. Шоны өзүмем билесим гелйәр. Ханы, Магтымгулының китабыны гетириң, бакалы.

Магтымгулының 1983-нжи йылда чыкан ики томлугыны алып гелдилер.

— Ханы, инижигим, сахыпалары бир яндан агдарып башла. Гошгының адыны окасаң болар — дийип, Гурт багшы дутарың гулакларыны чекишдирди. Онсоң бир гошгының адыны оканына мәхетдел багшы о гошгының бентлерини айдым эдип айдып башлаяр вели, халайык индикә гечибер дийип ыгтыяр берйәр. О айдымларың арасында Гурт багшының өзи дүзен, өзи тапан хеңлери хем аз дәлди. Шейдип, ики китап тамам болды вели, Гурт багшы: «Мунда Магтымгулының әхли гошгысы ёк. Шу китапданам ызарлалың» дийип, көне язувлы бир китабы сумкасындан чыкарды. Оны хем хеңе салып айдып чыкды. Бейле яткешлиги, саз дөретмәге укыбы бир келледе жемлән багшы инди бу дүнйәде гайталанмаса герек».

Догруданам, Магтымгулының рухуна Гурт Якубың рухы бирлешипдир. Магтымгулының отлуклы сөзлери Гурт багшының дилинде тәзе өвүшгин тапды, найза өврүлип шу дурмушы булайҗылара, наданлара-намартлара, зынахорлара, ичиндәки елден яңа чишип йөрен везипепаразлара, дилинде бир зат дийән, ишинде башга зат эдйән ики диллилере, өзүни гара пула сатян парахорлара ве шуңа меңзеш бейлеки ногсанлара гаршы гөрешди. Шейтмек билән бу дурмушың хүмметини артдырмага онуң гошанды уммасыздыр. Муны хич бир гурал өлчәп билмез, диңе ынсан дуяр, диңе ынсан онуң гадрыны билер.

Гурт багшы дурмуша өрән ичгин дүшүнйәрди. Ол ресми сыясатың халкы динден дашлашдырмак билен, онуң рухуны ненеңси өчүрйәндигини, радиода, телевизорда хакыкат хакда, дурмушың гүлала гүллүги хакда түке-

зыбаның яланлыгына, оңа дерек буз астындан гара деряның акып ятанлыгына икучсыз гөз етирйәрди. Ол мүңлерче адамларың бу галплыга ынанып, аслыны унудышларыны, өз гадымы гечмишине дил етиришлерини, башга-башгалара меңзежек болуп азара галышларыны, алдыгына арак жыңкыдышларыны гөвни гыйым-гыйым болуп сынларды. Түркменлериң үмзүгиниң терс тарапа өврүлишине гең галярды: өңлер түркмениң абрайы, умумы бәхбиди дийип чапылярды. Инди бирхили пархсызлык дөрәпдир, гара небис өңе гечипдир. «Гөзүм гөрмесе, сыртымы бөри йисин» диййән адамы хакыкы адам хасаплап болармыка?!

Гурт Якуп түркмениң гечмишини ягшы биленсоң, гележеги барада көп оя батярды, ховсалалы пикирлер оңа ынжалык бермейәрди. Бу пикирлер оңа нireден гонярды? Озалы билен, бейик Магтымгулының эсерлерини үрч эдип окан адамда шейле пикирлер дөрәймелиди. Үстесине-де, дурмуш сениң гөрмежек задыңы гөркезип, эшитмежек задыңы гулагыңа гуюп дурса нәдерсиң?!

Арлы-намыслы түркмен машгаласы нирс — никасыз чага догруп, көчә ташламак нире?! Дулдегшир гоңшың ёрганының арасында дыкып гоянжа пулжагазыны чилмек — хи өң гөрлүп-эшидилен затмыды? Хәзирки дөврүрде эдилйән женаятлар агзалса, депе сачың хүжжерийберйәр.

Түркмен дурмушына бу затлар нирелерден аралашып йөр? Хайсы шейтан бу затла-

1978 й. март. Ене еди йылдан багшы бакыете гидер.

ры эт дийип бөвре дүртйәр? Себәпкәр — гүнәкәр ким?

Муны гытчылыгың дөредйән хадысасы дийип дүшүндирҗек боляңлар бар. Муңа хә дийип болмаз. Бейик Ватанчылык уршы йылларында мүң эссе агыр гытчылыкды ахыры. Эмма шунча җенаят эдилмейәрди. Хатда о дөвүрлер түркмен өйүне гулп урланыны гөзләп тапаймасаң, көплер гулпуң нәмелигини хем билмейәрдилер.

Ҡанунлар көнелди, дүзгүнлер говшады, шоңа лайыклыкда адамларам үйтгәп уграды. Бейлеки көп-көп юртларың огрулары Совет Союзының огруларыны гөренде агзы ачылып галярмыш. Гүндогар юртларының көпүсинде, илаты бир миллиарддан гечйән бейик Хытайда огурлыгың гаты сейреклиги хакда гүррүң берйәрлер. Мунуң илкинҗи себәби — канунларың забунлыгы хем-де өрән пугта берҗай эдилйәнлиги. Хатда кәбир юртларда огрудан хайсы элиң билен огурладың дийип сораярлар. Чеп элим билен дийсе, чеп элиниң билегинден дыняр, саг элим билен дийсе, сагындан дыняр. Огурлык эден зенанларың сачыны пәки билен сырмак хем еңил җеза ларың хатарында гөрүлйәр. Ханы, шондан соң элиң киши малына узасын-да!

Кичиҗик Сингапурда эгер чилим чекмели дәл ерде чилим чексең, я галындысыны йөрите габа ташламасаң, йүз доллар җериме салярлар. Шоңа гөрә Сингапур дүнйәдәки иң арасса юрт хасапланяр. Муны

гөренимде өз гөзлериме-де ынанмаҗак болдум.

Гурт Якуп өрән йүврүк фантазиясына даяныл, бу затлары отуран еринде гөрүп-билип отырды. Билдигиче, гөрдүгиче йүрегини ган өййәрди, багрындан йылан дишлейәрди. Бирмахалкы яшаҗык бюрократ хем онуң ызындан галанок. Инди ол йөнекей ишгәр дәл-де, бир басганчак ёкарда отуран киши. Өз адының «Пыланы» дийлип тутулмагыны исләнок. Хөкман Пыланы Пыланыевич дийилмегини ислейәр. Гурт Якуп үчин болса онуң пархы ёк. «Ата-бабамыз Пыланыевич дийип гечмәндир» дийди. «Сизе медениет өвредип болҗак дәл-ов» бюрократ торсарылды. Хамана, бир--биреге Пыланы Пыланыевич дийип йүзлендигиң медениетиң аңрыбашы болярмыш.

Гурт Якуп хер гезек бу вакалары башдан гечиренде, соңра ятланда, онуң башына гам думаны чөкйәрди. Гиҗелер укусы гачярды. Дүнйә билен хошы болмаярды. Онсоң еке өзи биряна баш алып гидеси гелйәрди.

Нирә гитҗек, дийсене, бичәре, Гурт багшы?!

Онуң узак гидйән ери — Мургабың гамышлы, тораңңылы кенары. Сессиз акып ятан деря, гамышларың ыгшылдысы, тораңңыларың чал япракларының шапырдысы багшының калбына ынҗалык бермесе, өзге ерден канагат тапмак кын. Ҡә гиҗелер ол өз пикир-дуйгуларына шейле бир гүмра болуп, даң атаныны хем дуйман галярды. «Мана не себәпден кәейәрлер? Дини айдымлар айдяным үчинми? Бейдибем, дини гадаган эдип бо-

лармы? Магтымгулының ики гошгусының биринде дини өвүшгин бар ахыры. Онсоң Магтымгулы о гошгулары акмак болуп язандыр диййжекмикәлер? Ё-ок, бужагаз пыррылдыклар узак гитмез. Херничe гамчылаберсинлер, бир Гурды йыканың билен бөвет басып билмерсиң. «Түркменде гурт кәндир. Бу халкың атасы эне гурды эмен диййәрлер. О затлар йитип гидибереси ёк». Онсоң Гурт багшы өз дең-душ багшыларының ат газанан артист, халк артисти, халк багшысы ялы атлары алып, дүрли орден-медаллары дакынышып йөришлерини ятлады. Элбетде, олара чигидиң гадары ялы-да гөрипчилиги ёк. Эмма ат алмакдан гечен, өзүниң ерли хәкимиетлер тарапындан яналып йөришине акыл етирип билмеди. Йөне халк велин, онуң айдымларына өлемен тешне. Гурт багшы бир тойда айдым айтдыгы, эртири о айдымлары магнитофон кассетасындан гөчүрип дүнйә яйрадярлар. Өзүни диңләбилмән, кассета аркалы леззет алып йөрен халайык Гурт Якубың өзүни гөренде Хыдыр атаны гөрен ялы бегенйәрдилер. Онуң халк ичиндәки сарпасыны, Гурт Якуба гоюлян хорматы хич зат билен деңәп болар ялы дәл. Ана, шол сарпа, шо хормат хем багшының иң улы медеткәри болды. «Аллa дерт беренде дерманыны яны билен берермиш» дийип Гурт Якуп өз гөвнүне теселли берйәрди. Шейле гижелерден соң ол өңкүденем юмшак, мылайым хем гөвүнтапыжы болярды. Үрч эдип тәзе гошгулары, дессанлары, кыссалары, хекаят-роваятлары өвренйәрди. Онуң алмаз ялы йити зехини окаян

задыны тутушлыгына ят тутмага мүмкинчилик берйән экени. Бир гезек ол бир яшулуда «Юсуп-Ахмет» дессаның көне нусгасыны гөрүпдир-де о дессаны ят тутмак үчин кырк гүнлүк сорапдыр. «Кырк гүнлүк?» дийип, китап эеси геңиргенипдир. Гурт Якуп болса китабы узак мөхлетлик сораяндырын өйдүп мүйнүргәп: «Онда отуз бәш гүнлүк берәйиң» дийипдир. Китап эеси отуз бәш гүн дийленде Гурт багшының босагасындан әтләпдир. Ол улы дессаны саналгыжа гүнде ят тутуп болжагына хич ынанмандыр. Гурт багшы китабы мыхманың өңүне оклапдыр-да хөвес билен «Юсуп-Ахмеди» айдып берипдир вели, бегенжинден яңа мыхманың йүреги ярылара гелипдир.

—. Әлхепус, әлхепус! Сениң эгниңдәки адамың келлесимикә бери? — дийип, Гурт Якубың пәки билен сырылып, элмыдама йылманып дуран келлесини элләп гөрүпдир.

О келле дәлди-де, келле гөрнүшли түркмен хазынасыды. Гайталанмадык, гайталанмажак хазыналы түркмен келлесиди. Гурт багшы айдым арасында аясы билен о келләни сыпап гойберерди. Багшының өзи хем өз келлесиниң ойнуна, аграмына хайранлар галярды. Себәби өмрибойы эгнинде гөтерип гезсе-де онуң ичиндәки хазынаның мөчберини гөз өңүне гетирип билмейәрди. Шоңа гөрә Гурт Якупдан: «Нәче айдым билйәңиз, нәче дессан билйәңиз?» дийип сораланда, хич махал анык жогап берип билмезди.

Түркменгалалы мушдак Аннагелди Баймырат оглы Гурт Якубың айдян айдым-саз-

лары, дессанлары хакда узак гызыкланыпдыр. Багшының тирме айдымларының мукдарыны кесгитләп билмесе-де ол шу ашакдакы дессанлары, роваятлары, кыссалары Гурт Якубың айданлыгына гүвә геçйәр:

1. Шанама
2. Бабарөвшен
3. Юсуп-Ахмет
4. Зейнеларап
5. Ымам Хусейин
6. Хатам Тай
7. Ыбрайым Эдхем
8. Сагды-Вакгас
9. Огузнама
10. Рисалайы Несими
11. Хезаре совал Мелике Данышменд
12. Лейли-Межнун
13. Юсуп-Зүлейха
14. Қыссайы Фыргун
15. Шежерейи теракиме
16. Гүлпам
17. Мыралы ве Солтан Сөйүн
18. Қасасыл Энбия
19. Аслы-Керем
20. Узуклар
21. Мешреп дивана
22. Исгендернама
23. Қырк хадис
24. Тарыхы Энбия
25. Тарыхы мулук-и Ажам
26. Тарыхы халыфат
27. Қысса Ымам Ислим
28. Заркум

29. Вагзы Азад
30. Вагзыл Жөхит
31. Итли жөхит
32. Макатыл
33. Нежеп оглан
34. Сир Шериф
35. Қасым оглан
36. Зөхре-Тахыр
37. Вамык-Узра
38. Дөвлетяр
39. Мелике-Мәхринигәр
40. Мелике-Дիларам
41. Дивани лугат эт-түрк
42. Рөвзет эс-сафа
43. Гыяс эл-лугат
44. Сейпелмелек-Метхалжемал
45. Ширин-Перхат
46. Гушлар дили
47. Пентнама
48. Бахарыстан
49. Бехиштнама
50. Шабәхрем
51. Гүл-Сенүбер
52. Варка-Гүлша
53. Вепайы
54. Ковуснама
55. Хожа Ахмет Ясавының хикметлери
56. Жамының эсерлеринден
57. Новайының шыгырларындан
58. Фердөвсиден
59. Молланепесден
60. Магтымгулының эсерлери тутушлыгына

2 Заказ № 1340

Гөршүңиз ялы, шу эсерлери айдым эдип, кысса хөкмүнде гүррүң бермек хупбатыны бир гырада гоюп, шейле көп затлары диңе ятдан билйәнлиги үчинем Гурт Якуба улы ядыгәрлик бина эдиләймелиди. Эмма элинже язылып, элине берлен үч кагызы хем илиң ичинде окажак боланда бүдрейән көрзехинлер оңа ёл өвретжек болдулар. Гурт Якуп баш бермәнсоң, онуң агасы Бегли Якуба игенип ууградылар. Олам айдым-саздан говы баш чыкарян адамды. Эгер партия иши, метбугат иши дийип ёл урдурмадык болса, олам үйтгешик багшы болуп етишмелиди. Бегли Якуп билен тиркешен адамлар Магтымгулының эсерлерине онуң өрән чуң дүшүнишини, гошгулары ятдан айдышыны ятлаярлар. «Сагылмадык сыгыр сүйтден чыкар» дийлиши ялы, багшычылыгам башбитин угруна йыкылмасан, баш берйән сунгат дәл. Шоңа гөрә, багшылык ылхамы Бегли Якупдан дашлашды гитди. Ёгса, оларың атасы Якуп ага багшыды ахыры. «Эжем пахырың айдан ләлелери, хүвдүлери» дийип, Гурт багшының санаян сетирлеринден чен тутсаң, онуң эжеси хем өрән дилевар, халк дөредижилигини говы билйән зенан боларлы.

Гайрада атлар бошанды-я,
Ёлуна гүллер дүшелди-йә,
Хайып, мениң яглыгым-а,
Баламан оглы гушанды-я.

Сиз Гурт Якубың мердем овазында бу хеңлери диңлән болсаңыз, Сизи тәсирли дуйгулар гаплап аландыр. Озалы билен, «Ханы, хүвди айдып, бәбек ятырян энелер?» дийип, хер кимде гечмише тешнелик оянандыр. Түркмениң нәче асырлар бәри миземән гелен түркменчилик кануңларыны, түркмен даргап, ёк болуп, өзге миллетлере сиңип гитмекден саклан түркменчилигиң кануңларыны инди гөзүмизиң алнында юмрушларыны, өзүмизиң юмрушымызы хесретли ятлансыңыз. О хүвдүлер сизиң бирмахаллар салланчакда ятан заманларыңызы гөз өңүнде гетирендир, чагалыкда гулагыңыз ганан хеңлериң гайталанмагы сизи бир салымлык чага өвүрмедимикә?!

Мен Гурт Якубың ләлелерини, хүвдүлерини өвран-өвран диңләп, оларың ненеңси ширин дуйгулы саз билен кешделенилишине хайранлар галян. Гурт багшы о хеңлери шейле бир якын йүрекден чаляр вели, хер бир доң йүрегем бу хеңлере эресе герек. Шонда мениң бир пикир келләме гонды: хәзирки заманда хүвди айдылмаяны үчин чагалар шейле доңбагыр, пархсыз болуп етишйән болмасын?!

Эгер энелер хүвди айдян болсалар, Гурт Якуп эркек овазы билен хүвди айтмаса-да айтмазды. Багшы хүвди айдылмаянына гыйылып, гудратлы хүвдүлериң мүң бир овазларының йитип баршына дөзмән, өзи айтмага межбур боляр. «Гой, бир ере язып гойсунлар, бу гүн болмаса эртир хүвдә доланарлар, доңуп барян дүнйәни хүвди айдып эредерлер» диен умыды барды.

Хүвди, хүвди хүвленди-йә,
Сувда балык көвленди-йә,

Балык дийип тутаным-а,
Йылан болуп товланды-я.

Бу сетирлерде нәче дуйгы, нәче маны, нәче пелсепе жемлененине багшы өрән чуң гөз етирйәрди. Умуман хем, Гурт Якубың хер сөзүң аграмына, орнуна, максадына дүшүниши саза дүшүнишинден кем дәлди, оны сөйүши хем шончарак барды. Шоңа гөрә, мәрекәниң ортасында айдым айтман, саз чалман, йөнекей сөхбет эдип отуранда-да Гурт Якуп өзүне бакдырып билйәрди. Сөзлери перт-перт айдышы, инмели еринде инип, чыкмалы еринде чыкып билйән әхеңи хем халайыгың гөвнүнден турярды. Лабзы сүйжи адамды-да. Догрусы, ол дутарың гапагына язгын аясыны гоюп дыманда-да көп зат айдыбилйәрди. Гөзлерини юмуп, «Хм» дийшинденем төверекдәкилер улы маны алярдылар, багшының өзи хем гөзлерини юманда илиң гөрмейәнини гөрйән боларлы.

Хут шол инче гөргүрлиги хем оңа айдым-саз дүнйәсинде өз мекдебини дөретмәге мүмкинчилик берди өйдйән. Бу пикири тассыкламак үчин түркмен айдым-сазының үч саны улы ёлуның бири болан салыр-сарык ёлуның иң болманда йигриминжи асырдакы атлы векиллериниң дөредижилик-ылхам айратынлыгы, өзболушлылыгы хакда айтмак герек. Эййәм йигриминжи йылларда бу ёлуң Улы Гарлы, Кичи Гарлы, Ораз Салыр, Гирман багшы, Нобат багшы ялы әгирт багшылары етишипди. Буларың әхлиси хем мекдеп гоян багшылар. Улы Гарлының айдымлары салдамлы, ёгнас-мылайым овазлы, беленде галанда жуда белент, сеси бурун аркалы аз пейдаланяр, көпленч, ышкы, дурмушы айдымлар агдыклык эдйәр. Кичи Гарлы дүйпден муңа гаршылыклы хәсиетде. Ол айдымы отлуклы, гаты гызгалаңлы айдяр, шейле айдымлары сайлап айдяр. Сазыны хем деңине йөредйәр. Айдымам йүврүп баряр, сазам. Овазы хем муңа кыбап гелйән инчеден мылайымды. Ораз Салыр инчерәк белент овазы билен дүньеви айдымлара көп үнс берйән экени, онуң сетир арасыны, бент арасыны сеплейшиниң уссатлыгы гайталанмажакды. Онуң айдымларында саз икинжи хатарда дурярды. Нобат багшы овазындакы дурнуклылыгы, сөзлери өрән сайхаллы айдышы, сеси пейдаланмакдакы артыкмачлыгы, овазындакы еңилжек гам билен бенди эдйәрди. Ёкарда айдыланлар о багшыларың айдымларыны диңләнде илкинжи йүзе чыкян пикирлер. Оларың дөредижилигиниң херсине мынасып сыпатларыны чуң, долы йүзе чыкаржак болсаң, яссык ялы китап язмак деркар.

Онсоң шу багшыларың мекдеплеринде бишен шәгиртлер бу ёлы баглапдылар. Нәче йыллар бәри өңе чыкян багшылар айланып-өврүлип шоларың басан ызларындан басярдылар я-да шол ызы довам этдирйәрдилер. Салыр-сарык ёлуның хер әдими элимикә өйдердик вели, бу бейле дәл экени. Гурт Якуп гыссанман-хувлукман, чекинмән, нер кимин зәхмет чекип, өңкилериң тәсирини еңип гечип, өз айдым-саз ымаратыны бина этди. Бу иңңе билен гуйы газанча барды ахыры.

Гурт Якуп аглаба тирме айдымлар айдылян салыр-сарык ёлуна кыссачылыгың өзболушлы шахасыны орнашдырды. Бу кыссачылык Пәлван багшының, Магтымгулы Гарлының кыссаларына меңземейәрди. Гурт Якуп өз халыпаларына-да меңземеди. Олардан алан сапакларыны башга угра гөнүкдирди. Шейлеликде, түркмен айдым-сазының тәзе кувватыны, тәзе мүмкинчилигини ачды, оны бир гез ёкары гөтерди. Түркмен классыкы эдебиятының көпленч, аз богунлы сетирли гошгулары, өзем үч-дөрт бентден артык болмадыклары айдыларды. Гурт Якуп болса аруз өлчегли, чылшырымлы эсерлери хем хеңе гошды отурыберди. Хут шондан соң бейик Магтымгулының әхли гошгусыны айдыма өврүмек мүмкин болды. Йөне «Мен шейле тәзелик тапдым. Мен шунча тәзе хең уландым» дийип Гурт багшы екеже гезегем магтанан дәлдир. Онуң тебигатында, топрагында бейле хәсиет ёкды. Бир бәхбитли иш этдиги, оны унутмак билен болярды. «Иле берсең, өзүңкидир. Гизләп гойсаң, йитер гидер».

Шонуң ялы-да ол дирикә екеже журналист, екеже языжы, еке багшы Гурт Якубың дөредижилиги хакда бир гезек хем мертебели сөз айдып билмедилер, онуң гамлы гөвнүни гөтерип билмедилер. Догрымы айтсам, мениң өзүм хем шу китапчаны багшы дирикә язып билердим ахыры. Шу адамларың агзыбир дәлдиги, бир-биреге дегерли сарпа гоюп билмейәндиги бюрократлара улы ёл ачды. Онсоң Гурт Якубы өвмек бейле-де дурсун, гайта онуң радио яздырылан санлыжа айдымыны хем вагтал-вагтал гадаган этдилер. Онуң сесини туссаг этдилер. Шейле ахвалдака медени жемгыетчилик онуң аркасыны тутуп билмеди, оңа деркар медет берип билмеди, себәби о медени жемгыетчилигиң өзүне энтек-энтек медениет өвренмек зерурды. «Гурт Якубың аркасыны тутсам, мени ёлбашчылар халаман башлар, маңа пылан байрагы бермез. Мен о хожайындан ховлы дилежек, «Волга» дилежек, о несибеден кесиләймәйин диен намартжа пикириң өрүси гиң болды. Шейле пикирдәкилериң көпүси гижеден-гиже үрч эдип Гурт Якубы диңлейәрдилер, дүнйәни унудып диңлейәрдилер. Гүн доганда болса Гурт Якупдан гачярдылар. «Бирден гарасы ёкаймаверсин» дийип, онуң гелйән ёлундан совулярдылар. Кесел горкусы билен, гарахассалыга ёлугана дерман-дәри бермейәнлер ялы.

Өрән дуйгур Гурт багшы бичәре бу затлары шобада дуйярды. Дуянда нәтсин?! Багрыны эредәймесе, өзи аглап, өзи диңмесе, оны көшешдирҗек ёкды. Бирем Гурт багшы өзүне өзи басалык бермәге, өз гөвнүни өзи алдамага өкде багшыды.

Онуң халыпаларының бири Розы багшы билен башдан гечирен вакалары хакда гызыклы гүррүңлер кән. О сөхбетлериң бирини сизе етирейин.

Розы багшы хем гадымы дессан-роваятлары йүрекден сөййән багшы экени. Ол Гурт Якуп көне китап тапдыгы онуңка гатнап, ир эртирден гич агшама ченли биле китап ока-

Гурт багшы дүнйәни унудып айдым айдяр.

шар экен. Йөне окаса-да дини китап болансоң горкусы кән экен. Умуман хем Розы багшының горкаграклыгыны Гурт Якуп өңден аңып, оны сынамакчы болупдыр. Дең-душларың бирине: «Эртир Розы акга китап окашмага гелер вели, сенем ыз яныңдан гел-де берк геплешип башла. Мен орган ишгәри Пыланы Пыланыевич дияен болуп, җүбиңден бир кагыз чыкарып гөркезен бол» дийип, айтмалы сөзлерини, этмели херекетлерини җикме-җик өвредипдир.

Эртири Розы багшы көне галошының апгырдына басып, ене Гурт Якубыңка гелипдир. Гурт багшы хем ёрганың арасында гизләп гоян көне дессаныны чыкарып, оңа

узадыпдыр. Розы багшы дессана йүрекден берлип, дүнйәни унудып, хеңли окап отырка, диллешилен киши гапыны зарп билен ачып, өе күрсәп урупдыр.

— Милицияның капитаны Мырат Мырадо виҷ — дийип, йигит шахадатнама меңзешже гаты кагызы җүбүсинден чыкарып ене салыпдыр. Розы багшының депесине буз гачан ялы, бирбада доңуп галыпдыр. Соң режәниң оң дәлдигини гүман эдип, милиционерден гөзүни айырман, голундакы китабы Гурт багша тарап эмай билен сүйшүрипдир. Гурт багшы хем ызына сүйшүрипдир.

— Икиңизем ериңизден бутнамаң! Яшулы сенем китабыңы өз яныңда сакла! — дийип, «милиционер» Розы багша гаты сөзләпдир.

— Китап меңки дәл, җан оглум.

— Меңкем дәл — дийип Гурт багшы хем бада-бат сөз гайтаргы берипдир.

— Мени алдаҗак болмаң! Эгер этмишиңизи мертлик билен бойна алсаңыз, жезаңыз еңләр — дийип, «милиционер» ене Розы багша бакыпдыр.

— Вах, садагаң болайын, китап өй эесиниңки. Мен бу кишини биринҗи ёла гөрүп дуршум. Бу өе азашып дүшдүм. Ал, хо-ов, би нәлетли китабыңы! — дийип, Розы багшы китабы ене Гурт Якуба бака сүйшүрипдир, Гурт Якубам: «Өз гетирен китабыңы өзүң әкидевери» дийип, ызына сүйшүрипдир.

— Гөрйән вели, иш ула гитҗег-ов. Яшулы адыңызы айдың! — дийип, «милиционер» кагыз-галамыны хәзирләпдир.

— Бизде ат нәме ишлесин?! Атлы адам

гөзлейән болсаң, Сахы билен Өденыязы тап — диййип, Розы багшы башга җогап берипдир. Өзүниңем эллери, эңеклери алдыгына титрәп башлапдыр. Ол усулҗа туруп, гапа йөнеленден, «милиционер» оңы саклапдыр.

— Дур, ду-ур, яшулы. Бизиң элимизе дүшеңсоң, аңсат-аңсат сыпмарсың. Хәзир өз машынымыза мүндүрип милиция әкидерис.

Розы багшы өзүни лампа ере гойберәйипдир. «Хәък, милисгәниң погонлысындан погонсызы берк диййилйәни чын экен-ов» дийип ойланып, гама батыпдыр, сыпмага чыкалга гөзләпдир.

— Сең өзүң бир акыллы йигит. Мени сүйрәп нәме этҗек?! Бес-дә, бири гитсе. Ынха, әкит шу кишини. Би милисгелер билен геплешмәни оңаря. Мен бир агыз геплэп билмесем нәдейин?! Менден бир сөз алянчаңыз гуллук мөхлетиңиз тамам бор — диййип, Розы багшы эленипдир.

Гурт багшы хем-де милиционер болан киши оны мундан бетер көсемәге дөзмәндирлер.

— Бә-әй, нәдәйдиң-әй, Розы акга! Биз-ә оюн этдик вели... — дийип, Гурт Якуп йылгырыпдыр. Җаны арам тапан Розы багшы хем деррев нагт җогап тапыпдыр:

— Вах, менем оюн этдим-дә.

Гурт Якуп халыс эгнинден басып-чөкерип барян дүнйәни оюн билен еңҗек болупдыр. Бу дүнйәниң зады дийип йүврүмәндир. Шол өңки канагатлылык, шол өңки кичигөвүнлилик онуң өмүрлик хемрасыды. Түркменистан радиосының сазлы геплешиклер редакциясының ишгәри Аллаберди Дурдыев Гурт багшы билен душушыклары, онуң «Хатам Тай» дессаныны, . бирнәче айдымларыны язып алышлары хакда ятлап, шейле дийди: «Гурт Якуп әхли багшыны өзүнден белентде гойярды Хич киме гөвнүетмезчилик этмезди. Айдым-саз бабатда хич-хич билимлисиремезди. Мен бу өмрүмде гаты көп багшы-сазанда билен ишлемели болдум, оларың арасында Гурт Якуп ялы шейле сыпайы кишә сейрек душдум. Йөне, нәме «Гурт Якубың айдышларыны радиода бермели дәл» диййип, вагтал-вагтал берлен буйруклар бизиңем элимизи соватды вели, эсасан багшыны бадыкеш этди-дә». Белли саз өвренижи Акмухаммет Ашыров телевидениеде болан бир ваканы ятлаяр:

«О дөвүрлер мен телевиденийәниң сазлы геплешиклер редакциясының мүдиридим. Гурт Якубың «Гүлпам» дессаныны язып алдык. Эфире гитмели боланда ругсат бермедилер. Нәмемиш, бир еринде дини сөз бармыш. Язгыны позмалы диен буйрук бердилер. Менем позулды дийип җогап бердим-де, кассетаны гизләп гойдум. Соң-соң заманалар үйтгәп башланда, «Гүлпам» дессаны халка говушды».

Бу вакалар онуң шейле гиң, шейле чуң дөредиҗилигиниң мүнден бириниң хем радионың, телевиденийәниң хазынасына дүшүрилмәнлигине шаятлык эдйәр. Сай-себәп билен дүшенлеринде-де ол айдымлар мәрекеде айдыланча ёк. Багшыны белли бир чәге салмак, онуң эркана инип-чыкышларыны хаяллатмак,

зарын хүммүлдилерини азалтмак мейиллери дуюляр. Шол айдымлары Гурт багшының ил ичинде айдышыны бир сынлаң: сазы алавлап, овазындан йүз мүң пайхас көрәп дурандыр. Себәби бу багшы хер айдым айданда бир яш йигделип, бир яш гаррап, йүрегини орта гоюп айдярды.

Гурт багшының янында Розы багшы, республиканың ат газанан артисти Язгелди Кувват, Хезрет Чары, Гурбанмырат Гадам дагы узак йыллар саз чалдылар. Гурт багшының чалан сазлары хакда-да бир китаплык гүррүң эдип болжак. Биз шу тайда онуң саз чалшының кәбир айратынлыкларыны айдып оңмакчы. Ол гызгалаңлы чалмагы халаярды, аралыгында өрән ширин сүйкдүрйәрди. Ана, шонда диңлейжи бал ялан ялы боляр. Дуйдансыз инип гитмек, гарашылмаян пурсатда чыкмак Гурт сазанданың эдәхедиди. Бир тарда чалмак, перде де чалмак, бир бармак билен чалмак ялы дүрли оюнлары хем барды. Онуң дутарының сес бериши үйтгешикди, гулагың шо дутарың овазына өвренишенсоң, сен оны хич унудып билмерсиң, ниреде чалынса деррев тапарсың. Гурт багшы саз чалмага айратын үнс бермейән ялыды, эмма онуң сазы сүннәлейши дийип-айдар ялы дәлди. Чыны билен чаланда эли гапага дегжек гүманы ёкдур, ёгса гапак билен тарларың арасы гаймагың галыңлыгы ялы ахыры. О сазларың бири хем радиода эшитдирилмейәр.

Гурт багшы айдым айданда-да сазыны дең йөредерди. Озалы, саз билен сениң инче дамарларыңа аралашар, шоны ызарлап хем йүрек

дамарыңа етер. Онсоң саз ненең чалынса дамарлар шоңа кыбапдаш тирпилдәр дурар. О сениң йүрежигиңе-де какып гойбәр вели, гөзлеринде нем дөрәнини дуйман галарсың. Гараз, оваз чыкармакда, дуйгы оярмакда Гурт Якубың элинде сайран дутарда арман галан дәлдир. Элиң ягы, гара дер сиңе-сиңе гоңрас гөрүнйән дутар сейрек, гаты сейрек багта миессер болды. Шейле белент такдырлы дутары ясаның Ашыр уссадыгыны хем ятлап гечелиң.

Гурт Якуп айдымлары айлап-өврүп дүрли гөрнүшде айдарды. Шол бир айдымы он хили хеңе салып, хайсы хеңде гулага ширин, нәзик эшидилйәнини ызарларды. Онуң Магтымгулының сөзлерине «Жанана гөзүм дүшди» диен айдымыны яңадан диңләп гөрүң. Гиришде сазың ненеңси сүннә билен, ненеңси хүмметли чалнышыны, оңа хут багшының өзүниң дүр дәнелерини гошушыны билйәнсиңиз. Багшының овазының ненеңси сыпайылык, гөвүнжеңлик билен башланышыны дийсеңиз-ле!

Шүкүр алхамдүлылла, жанана гөзүм дүшди,
Мейханада мей ичдим, местана гөзүм дүшди...

Эгер сиз бехиште дүшен ялы боласыңыз гелсе, «Жанана гөзүм дүшди» диен айдымы ялңыз отырканыз бир диңләп гөрүң. Перишделер, ягшызадалар башыңызы сыпап башлабермеги гаты мүмкиндир.

Багшының «Дөнмезми?» диен айдымыны ятлалың. Бир салым дымсаңыз, бир ерлерден Гурт багшының хесретли овазы гулага гелип башлар.

Пелек, сениң бу гердишли герданың
Бизиң сары өврүлмезми, дөнмезми?
Багрын ере бердиң ниче мерданың,
Йыкан басып дуруп, гайдып галмазмы?

Бу айдым сизи ойланмага мәжбур эдер. Гиң дүнйәде ынсаның орны ниреде? Нәме себәпден адам башы өлүмли эдилипдир? Өлжегини унудып, бир-биреги алдамак нәмә герек? Яланчы дүнйәниң алданы етерлик дәлми? Бир өмрүңе он өмүрлик зат йыгнап, нирә экитжек дийсене?! Ол айдым Сизиң алныңызда еңе йүз совалы дикелдип гояр. Гурт Якубы диңләберсеңиз, хас үйтгешик дуйгулара берлерсиңиз. Өзге чешмелерден ичсеңиз, ганып боляр. Гурт Якубың рухы чешмесинден ичдигиңче тешнелигиң артяр. Ене ичйәң тешнелигиң хас артяр. Муңа тешнелик чешмеси диерлер.

Онуң айдымлары, сазлары сизи дурмуша тешне эдип ташлар, өз өмрүңе, ил ыкбалына хайпың гелер. Дүнйәдәки ягшы затлары хас говы танап башларсың, олары иң соңкы гезек гөрйән ялы дуйгы дөрәр, эрәрсиң-эзилерсиң, төверегиңиздәки адамлара мәхир билен топуларсың, өйкели кишиниң өйкесини язарсың, гөвнүңдәки дашлары узага ташларсың. Саңа ынсап ягар, канагатың артар. Шейдип, түркмен ата-бабаларымыза меңзәп башлары. Асыллы аслыңа меңземек ялы-да бир белент зат болармы?!

Гурт Якубың хер айдымыны, хер сазыны диңләнде дөрейән дуйгуларың әхлисини кагыза гечирҗек болсаң, китап барыны язмалы боларды. Үстесине-де о дуйгуларың көпүси шейле бир йүрегиң чуңунда дөрейәр вели, оны аңлатмага ынсан дили-сөзи әҗиз гелйәр.

Гурт багшы айдым-саз билен йүврүшип, бюрократлар билен гидишип элли яша етенини-де билмән галды. Элли йыл — бу ярым асыр ахыры.

Эллә етди гамлы башым,
Мундан гайры перят болмаз.

диен бейик Магтымгулының сөзлерини Гурт багшы хут өзи хакда айдылан ялы кабул этди, «Ханы, Гурт Якуп башыңы эгме. Бу дүнйәде янып геченлериң сен илкинҗиси я иң соңкусы дәл. Беркҗе дур. Элли йылда не иш битирдиң? Шондан хабар бер.

Өмүр хакда аглап отурма, өмри берен оны хачан алмалыдыгыны хем билер» дийип, Гурт багшы ялңыз отырка оя батарды. Ол өз билйән дессанларыны, айдым-роваятларыны аз хасапларды. Ене өвренмели затларыны ятланда хырчыны дишлейәрди. Асыл, ол адам келлесини кырк гулаклы той газанындан кичи гөрмейәне чемели. «Әхли зады ятдан билмелидир» диен дүзгүне онуң келлеси ягшы өвренишипди. Шоңа гөрә элли йылда гөречлер говшашып, сыналар ярсышан болса-да онуң яткешлиги, сеси ве өрән чакган эли шол өңкүлигине галды.

Өз билйәнини, әхли ылхам җошгуныны етишибилдигинден халка пайлады. Ол хакыкатда айдым-сазың Хатам Тайына өврүлди. О бабатда шахыр А. Атабаевиң җайдар сетирлери бар:

Дессан айдан вагтың җадыгөйдиң сен,
Өзге махал йөнекей бир адамдың.
Әхли билйәниңи иле гойдуң сен,
Сахылыкда дүнйә белли Хатамдың.

Йөне шахырам гиҗә галды. Бу сөзлер багшы дирикә, гара телетинли гапылара чагырылып чекеленйән дөврүнде языланлыгында улы голдав боларды. Диңе гожа Гурбан Вехими Гурт Якуп дирикә бир гошгы язып багша берипдир.

Гурт багшы өзи сахы болуп өзгелериңем сахы болмагыны ислейән экени. Шунуң билен баглы дүрли хекаятларың биринде шейле дийилйәр:

Гурт Якубың түчҗар юрист таншы бар экени. Әпет гөврели, гөзлери чекгелеринден салланышып дуран бу киши кәмахал диңе багшыны өйүне чагырып, өзге хич киме «бәри гел» диймез экен. Үстесине-де, бир табак нахар гетирип, хасыр-хусур этини өзи иййән экени. Онсоң Гурт Якуп, пахыр, гаты чөреги чорба батырып күмшүлдәр отурар экен. Ол өй эесиниң бу гысыклыгына бирки гезек чыдам эдипдир. Үчүнҗи гезек хәлки ене диңе Гурт багша чакылык ёллапдыр. Гурт багшам «пыланы үйшмелең эдйәр» дийип, топы-толайы билен сүйшүп барыпдыр вели, түчҗарың тас йүреги ярылан экени. Ол шондан соң багшыны гөрсе, гачыберипдир. Гурт багшы: «Шуңа ене бир оюн гөркезейин-ле» дийип ойланыпдыр. «Пыланы шу гүнлер гөрненок вели, җаны бери сагмыка, йөриң шондан хабар алып гайдалың» дийип, өңкүденем көп адам билен түчҗарың депесинден инипдир.

Гурт Якуп дирикә легенда, роваята өврүлди, шоңа гөрә халк ичинде онуң ады билен баглы гызыклы гүррүң гаты кән.

* * *

Биз Гурт Якуп хакдакы дүрли сөхбетлери, онуң айдымларыны, кыссаларыны диңлейән пурсатларымыз багшының бирейләм арамыздан гиденини хем унудяс. Бу ахвал онуң халк рухуна мәкәм сиңенлигиниң аламаты. Бу рухуң дирилиги ахыры.

Ол хич махал илден артык гейинмейәрди, илиң иййәнинден үйтгешик тагамлар ийҗек болмаярды, үмзүги пукаралара тарапды. Шо тарапданам оны халк өз адамсы хасаплаяр. Гурт Якубың айдым-сазлы дурмушыны хасап этмәнимизде, онуң өмүрхалы хем адаты адамларыңка чалымдаш. Ёлөтен районының Атчапар адындакы колхозында, Мургап дерясына якын бир орачада 1929-нҗы йылың яз гүнлериниң биринде дүнйә инипдир. Какасына Якуп найчы (Якуп Шаназар) диер экенлер. Эҗеси Гурбантәч Алламырат гызы.

О пахырларың ятан ери ягты болсун, баран ери бехишт болсун! Омын.

Якуп ага соң-соңлар моллачылык эдипдир.

Онуң үч оглы, үч гызы бар экени. Гурт Якуп онуң үчүнжи оглы. Үч оглуң үчүсем огланлыкдан айдым-саза ўрч эдип башлапдыр. Гандан гечен зат гаты гүйчли боля-да. Өвездурды Велмәмметден саз чылшырымлыкларыны, Язгулы багшыдан, Розы багшыдан кыссачылык тәрлерини хем иргинсиз өвренди Гурт Якуп какасындан, усса Тахырдан арабы, парсы соват, дини ылым хем өвренипдир. 1948-нжи йылдан колхоза гатнап, дайханчылык эдип башлаяр. Он йыллап түркмен пилинден чөрек иййәр. Соңра район медениет өйүнде, китапханада ишлейәр. 1962-нжи йылда халк театрына ёлбашчылык эдйәр. Етмишинжи йылларда, эсрик нер дей кукрәп айдым айдян йыллары башына гара булут сүйшүп уграяр. Ол-би эдаралара чагырып кәййәп башлаярлар. Шондан соң олар Гурт багшының якасындан элини айырмандырлар. Багшының бар гүнәси — дини айдымлар айдямыш. Онсоң Гурт Якуп сересаплы херекет этмели болды. Эмма ичги жошгун бент тутямы?! Айдыма гызышанда ол «дини экени» дийип айтман гоймады. Көпленч, чөлде-көлде я-да азажык адама айдым айданыны кем гөрмеди. Айратынам, чопан гошларында Гурт Якуп гүл киби ачылярды. Арасса хова, арасса мейдан, арасса адамлар. О тайда сени сатжаклар ёк. Ёлөтенли дутар уссасы Мәлик ага шо йыллары ятлап шейле дийди: «Гуртжан билен чөлде көп тиркешдик. Онуң баран гуюсы тойды. Бүргүт бай дийибем газак аксакгалы барды. Гурт багшы чөле бардыгы гойнуны-гечисини ташлап, онуң дессанларын-

4. Йүз мүң арманлы көңүл.

дан ганабилмән, Гуртжаның ызына дүшүп, гуйыма-гуйы айланар йөрерди. Оны өзбек, гарагалпагам диңләндир. Шо республикалара-да кән чагырярдылар. Ораз Багыбек пахыр: «Ягшы болмасаң, багшы болмарсың» диерди. Гуртжан шоларың икисем болды».

Онсоң шо дөвүрлер, ўр дийилсе, өлдүрмәге тайяр дөвүрде Гурт багшыны гарагулчылык эдәймесе, башга ишден дүрли баханажыклар тапып четлешдирдилер. Мунда хо-ол өңкүже бюрократжыгымызыңам эли барды. Йөне багша гарагулчылыкда-да рахатлык ёкды. Гижелерине гарагул дуранда, улы ил укудака, ит-гушлар гафлата ятанда Гурт багшы ялңызлыга чыдабилмән, голундакы омурманы дутар эдинип хиңленер экен. Эгер шонда-да дини сөзлер бар болса, көпгулаклылар эшидер өйдүп ховатырланыпдыр. Ол бу ахваллары хич киме, хатда аялы Аксолтан дайза хем хич-хич айтмандыр. Диңе өзи ялы көсенип йөрен бири билен дерт дөкүшер экен. Шол сөхбетлериң биринде ол гызыклы бир ваканы хем айдыпдыр: Гурт Якубы ене белетже жайына чагырып, «Дүйн ниреде дини айдым айтдың?» дийип хемлели сорапдырлар. Гурт Якуп: «Шу гезек бойна алмайын, нәдйәкәлер?» дийип ойланыпдыр-да: «Айдым айтмасам, нәме?!» дийипдир. Гаршыда отуран кнопканы гахарлы басыпдыр вели, багшының овазы жайы яңландырып дурмуш.

Я алла, я худай, я неби....

Дүйнкүже айдылан айдымлар. Гаты дуры язылыпдыр. «Бә-әй, радио язаноклар дийип йөрдүк вели, язылян ери бар экени. Гаты говы языпсыңыз. Инижигим, шуны поздурмавери» дийип, гөвни айдыма берлен Гурт багшы нireде отураныны хем унудыпдыр.

Багшы хернәче ичине салып гезсе-де, ын-

сан рухуны богмаклык беденe улы зарба уруп башлапдыр. Эййәм 1981-нжи йылда Гурт багшының багрындан йылан дишләп башлады. Чага ялы гөвүн әхли зады ягшылыга ёруп, асмандан гечип барян булутларданам харай гөзледи. Кеселханада ятан гүнлери багыр авусына дөз гелип, узак гижәни яссык дишләп гечирсе-де, гүндиз бир чага агласа, шоны диңдирҗек болуп улы оюнлар гөркезер экен, гөзлерини чөврүп, юмругыны додагына етирип түйдүк овазыны чыкарар экен.

Гурт Якубың кеселханадакы ягдайы хакда онуң шәгиртлериниң бири, багшы Гурбанмырат Гадам оглы ятлаяр: «Биз-ә йүрегимиз авап, Гурт акга гөвүнлик бермәге баряс вели, гайта ол бизе гөвүнлик берйәди. Халыпасы Розы багшыны жайланымызда Гурт акга: «Вах, бу йөне бир жесет дәл, бир халта лаглы-жовахыр, түркмениң хазынасы ер астына гитмели болды-да» дийип ахмыр-арман чекипди. Бу сөзлериң, көп йыл гечмәнкә, өз жеседи топрага дувлананда-да айдылжагыны гүманам этмедик».

Гурт Якубың 1983-нжи йылда бир отурылышыкда айдан сөзи велилерче догры чыкды. «Өз-ә, дурмуш бу дуршуна узага гитмез. Аңырсы ики-үч йылдыр» дийипди.

Онуң улы арзувы барды. «Ач-ачанлык болса, ислән айдымыңы айдып болса. Түркмениң әхли багшы-сазандасыны үйшүрип үч гиже-гүндиз той берсем. Мекгәни гөрсем, ылахы овазы эшитсем» диерди.

Эмма йыл гечдикче, багшы чөкмесе дикелмәндир, шонда-да тәзе айдымлар-сазлар өв-

ренжек болуп, шәгиртлерине өвретҗек болуп ер-есир болупдыр. Ол өзүниң хер бир айдым--сазы өвренмек үчин гөрйән хунабаларыны, чекйән зәхметлерини шәгирлерининцем гайталамагыны ислейәрди, шол кын ёлы еңмеги өвредйәрди. Өзүниң дөрт оглуның ики гызының хич бириниң багшычылыга йүз урмайшына кемсинмәнем дуранокды. Ахыры, Чары атлы оглы дутара гол беренде, багшының бегенжи йүреге сыгмады. «Оглум! Багшы боласың гелсе, шу пентлерими диңле: айдымлар үч мертебелидир. Бири йүрекден айдылян, икинжи бокурдакда, үчүнжи овуртда айдылян айдымлардыр. Айтсаң йүрекден айтгын, болмаса голайына-да бармагын. Онсоңам багшы болдум дийип, экленжини багшылыгың үстүне атаймагын».

Гурт Якуп гелҗекки багшы оглуна-да гуванярды, йөне онуң баш ярдамчысы, аялы Аксолтан дайза болды. Онуңам яткешлиги, дилеварлыгы бу гөрлүп йөрлен адамларыңкыдан үйтгешик. Бу, нәме, ики яткешиң төтәнден бирлешмесими я-да олар яткешлик багтыны пайлашдымыкалар? Алла билсин! Бу зенаның өз фантазиясы, өз тослап тапыш угры бар. Арапдан, парсдан хабарлы. Атасы улы ахун экени. Шоңа гөрә Гурт багшыдан «Халыпаң ким?» дийип сораланда кәмахал «Халыпам Аксолтан» дийип дегшер экен. О дегишмеде хакыкат дәнелери йылдырдап гөрүнйәр.

«Менем кысса айдып башлайын» дийип кәхалат йүрегим атыгсап башлаяр. Йөне, нәме, «Гурт багшы өлди вели, аялы ызында дессан

айдып йөр» дийип гең гөрерлер өйдйән, ил гепинден чекинйән. Ынха, шу еди яшлыжа агтыкларымам айдым, кысса айдып билйәлер, шоңа шүкүр эдйән» дийип, Аксолтан дайза хер тайында отуран агтыгының башыны сыпаяр.

Аксолтан дайза Гурт багшының дердини деӊ чекишди. Оны иң соңкы деме ченли ынжытман саклады. Гурт багшы, элбетде, өз гүнүниң саналгыдыгыны дуяндыр-да, бир гүн: «Аксолтан! Менде арман галан дәлдир. Өмрүми айдым-саз биле өтүрдим. Өлйәниме гынанамок, йөне өз билйәними өзүм биле әкитмели боланыма гынанян» дийипдир.

1985-нжи йылың 9-нжы март гүни, гижара Марыдан Ёлөтене гетирилйән Гурт багшы Талхатанбабаның деңлеринде гөзүни юмды. Ол онуң иң соңкы гөз юмушы экени. Гатан габаклар онуң гөзлерине бу дүнйәни гайтадан гөркезмедилер. 11-нжи мартда Талхатанбаба гонамчылыгында бейик багшыны, пер дүшеге дөзүлмежек багшыны гара ере табшырдылар. Шонда онуң бирмахал өз халыпасы Розы багшы жайлананда айдан сөзүни ТССР-иң халк багшысы Хан Акы гөз овасыны яшдан долдурып, онуң өзүне айтмалы болды.

«Эзиз адамлар! Биз бир жеседи дәл, түркмениң хазынасыны жайламалы болдук».

Түркмениң тарыхында багшы жайланып, бейле мәреке үйшен дәлдир. Шунуң өзи хем Гурт багшының хакыкы халк багшысыдыгының тассыкламасыды. Эмма республикан метбугат, радио, телевидение бейик багшының

дүнйәден өтенини иле хабар бермән, агзыбирлик билен дымдылар.

Умуман, түркмен багшысы ялы эесиз, гаравсыз, ярдамсыз, өзи өсүп, етишип, миве берип, сессиз-үйнсүз өтүп гидйәнлер өзге үлкелерде аз болса герек. Мегер, шу махалам Түркменистаның бир бурчунда өзүне үнс берилмейәни үчин зехинини түтедип отуран багшы санардан кәндир. Шолары тапып, ярдам бермәге гайратымыз чатармыка?

Хи, Гурт Якубың багшы болмадык ягдайыны гөз өңүне гетирип билерсиңизми? Рухы гахатчылыкдан яңа халыс сурнуган халайыга Гурт Якуп дем бермедик болса, умыт, канагат, сабыр бермедик болса ненең болардыка? Муны мен-ә гөз өңүне гетирип билйән дәлдирин. Онуң ала-бөле 1985-нжи йылың бахарында о дүнйә гидиберишинден ене бир маны аңыляр. Хамана, ол: «Адамлар! Ахыры аянлык дөврүне етдик. Өз диниңи, түркменчилиги пәсгелсиз берҗай этмәге хукуга етдик. Инди өз башыңызы өзүңиз чарарсыңыз. Мениңем кувватым түкенди» дийип, өтәгиден ялы болуп дур. Бичәре-е.

Элли дөрт яш дагы адам үчин гөз ачып-юмасы салым. Лукман хеким дөрт мүң дөрт йүз яшапдыр, достлары билен гүлүшип отуран хер бир пурсатыны бир яш хасаплапдыр диййәрлер. Мениң пикиримче, Лукман атамыз бу йыллары хакыкатда-да яшан болса герек. Себәби өңлер гаты узак яшаян экенлер. Адамзат бир-бирегиң гөвнүни йыкып башланы бәри, өмүр келтелди гитди отурды.

* * *

Шу вагтлар салыр-сарык ёлунын айдым-сазыны сөййәнлериң иң көп диңлейәни Гурт Якуп. Үстесине-де бу багшының мекдебинде бишишип, иле хезил берип йөрен багшы-сазандаларың хетди-хасабы ёк. Гурт Якубың тәсиринден чыкып билмән, оңа өйкүнип айдянларам аз дәл.

Гурт Якуп арамыздан гиделі бәри, онуң ызына эериҗилер хасам артды. Эмма биз бу багшының дөредиҗилигини сунгаты өврениш ылмы нукдай назарындан өвренмәге гиришемзок. «Тойдан топукча» диен ялы, сунгат институтында Гурт багшының ылхам өзболушлылыгы, айратынлыклары хакда йөрите сапаклар гечилип башланса-да, багшычылык дәбиниң өвренилишине улы гошант гошуларды. Вагт гелер, ана, шонда Гурт багшының түркмен сунгатына гетирен тәзеликлери хакда яссык ялы-яссык ялы китаплар язылар, ылмы адамлар бу угурдан алымлык ишлерини язарлар, багшының өмри хакда трагедиялар сахнада ойналар, белки бу гайталанмаҗак өмри беян эдйән романлар дүнйә инер. Йөне бир хакыкат шу махалдан аян: шу дүнйәде Түркмениң башы дик болса, Магтымгулы бакыдыр. Магтымгулы дурса, Гурт Якуп дурар.

Мүң докуз йүз тогсан биринҗи йылың феврале айында Ашгабатда Гурт Якубың хатыра гүнүниң гечиши ядымда. Гүндиз ики ерде багшының хатырасына улы садака берилди. Агшамлык болса Молланепес адындакы Түрк-

мен довлет академики драма театрының көшк ялы җайында багша багышланан улы дабара болды. Багшының дүрли фотосуратлары айдымлы-сазлы кассеталары иле яйрадылды Халк багшысына «Түркменистан ССР-ниң ат газанан артисти» диен ады дакмак хакдакы перман окалып, Гурт Якубың машгаласына шахадатнама говшурылды. Бу бейик багшы Гурт Якуп өленден бәри бәш йыл гечენден соң, «аянлык, үйтгедип гурамак» сөзлериниң тиз гайталанып башлананына бәш йыл гечен-ден соң онуң ресми тайдан илкинҗи ёла ык-рар эдилмесиди.

Молланепес адындакы театр багшының мушдакларындан яңа хырын-дыкын долуп, гүвләп дурды. Багшы ягшылыкда ятланды, өмрүниң кын гүнлери хакда ачык сөхбет бол-ды, сөхбет арасында Гурт Якубың мекдебин-де бишишен багшылар җошуп айдым айтды-лар. Бу хатыра-хорматы гара ер астында дуюп болян болса, Гурт Якуп, бичәре, би-гүман гарысына галандыр.

Бу Гурт багшының улы Еңши ахыры.

Гөдеклиги-гөриплиги, бисоватлыгы, текеп-бирлиги, улы күрсүлерде отурып хөкмүрован-лык сатанлары, ага гара диймәге, гара ак диймәге өвренишенлери, иң яман ери хем халкың адындан сөзлемәге утанмаянлары то-зана гарды. Олара бир сөзде бюрократ дий-йәрлер. Бу сөзи агзамда Сизиң Гурт Якубың ёлуна бөвет гойҗак болан яшаҗык бюрокра-тың кимлигини билесиңиз гелйәндигини дуй-дум. Онуң ады Бюрократ, атасының ады Бюрократович, фамилиясы Бюрократов. Ола-рың әхлиси бир топракдан ясалансоң, йүз кешбини танамак кын. Бюрократов Бюрок-рат Бюрократович инди яш дәл, гайта төве-регине биртопар яш шәгиртлерини төплап, Гурт Якубың хатыра агшамында залың ор-тарасында гайшарлып, якасының гоңагыны чалардып отыр. Бүтин халайык Гурт багшы дийип эл чарпса, олам илден пес чарпанок. Гайта, «Маңа сөз бериң» дийип, ызлы-ызына сахна кагыз ёллаяр. Эмма агшамы алып ба-рыҗы, не себәпдендир, оңа сөз бермеди. Хор-матлы окыҗым, эгер Б. Б. Бюрократов сөз-лән болса нәме дийҗегини гүман эдйәңизми? Гурт Якуба эден яманлыгы үчин өкүнер, тоба эдер өйдйәңизми? Эгер-эгер, тоба этмез. Ынха, онуң айтҗак сөзи: «Ёлдашлар! Гурт Якуп бейик багшыды. Арман, онуң гадрыны вагтында билмедилер. Эгер шу гүнки хормат оңа дирикә гойлан болса, Гурт багшы, пахыр, бейле ир өлмесе-де өлмезди». Гөрйәңизми, не-неңси дүрс сөзлер?! Шейле ёл билен олар гө-зе чап атярлар, өз гүнәлерини нәбелли ки шиниң бойнуна йүклейәрлер. Әлхепус!!!

Халкың ислеги назарда тутулып, Ёлөтен шәхер исполкомының башлыгы Нургелди Ши-риевиң тагалласы билен шол районың агро-сенагат банкында 70020 номерли счет ачыл-ды. Халк бу счёта пул гечирип, мешхур баг-ша уллакан ядыгәрлик гурмакчы. ТССР Ху-дожниклер союзы сайлап-сечип, бейле җогап-кәрчилиги өкде хейкелчи Сарагт Бабаевe ынанды. Өңем Гурт Якубың айдым-сазыны өлемен диңләп йөрен Сарагт хейкелчи беген-җинден яңа учайҗак боляр.

Хә диймән ядыгәрлик тайяр болар, оңа бакдыгың мешхур Гурт багшының гадымыетден гелйән овазы гулагында яңланып башлар.

Ол овазы хи, йүрегиң эленмән диңләп болармы?!

Багт гушы башыңдан учансоң дуйлармыш дийлени дүрс экени. Гурт Якуп багт гушуды. Учды гитди. Ене-де йүзлерче йыллардан Гурт Якубы йүрекден диңләп, ядыгәрлигине баш эгенлер бейик багшы билен бир дөвүрде яшандыгымыз үчин бизи багтлы саярлар.

Редактор Қ. Қулыев

Гурт Якуп. (Страницы великой жизни)

На туркменском языке.

Бахасы 1 м. 50 көп.